

उत्तरमध्यमा द्वितीय खण्ड (12वीं) 2025-26

विषय कोड 1224

ज्योतिषम् उत्तरमाला

समय 3 घंटे

पूर्णांकाः 100

1. समुचितं विकल्पं चित्वा उत्तरं लिखत -

6x1= 6

(क) खेन भक्तः राशिः भवति ?

(घ) खहारः

(ख) पंचांगनिर्माणं कस्मिन् खण्डे भवति ?

(ग) सिद्धान्ते

(ग) ज्योतिषशास्त्रस्य कति स्कन्धाः ?

(ग) 3

(घ) पंचांगस्य अंगानि भवन्ति ?

(क) 5

(ङ) मुहूर्त्तचिन्तामणिग्रन्थः अस्ति ?

(घ) संहितायाः

(च) ऋणात्मकस्य पंचमस्य वर्गः भवति ?

(क) 25

2. अधोलिखितेषु समुचितं रिक्तस्थानं पूरयत -

6x1= 6

(सूर्यस्य, मुहूर्त्तचिन्तामणिः, वराहेण, स्थिरराशयः, चरराशयः, केन्द्रस्थानानि)

(क) 1,4,7,10 भावाः भवन्ति । केन्द्रस्थानानि

(ख) वराहमिहिरः उपासकः आसीत् । सूर्यस्य

- (ग) मेष-कर्क-तुला-मकरराशयः भवन्ति । चरराशयः
 (घ) लघुजातकम् इति ग्रन्थः लिखितः । वराहेण
 (ङ) रामदैवज्ञस्य प्रसिद्धा कृतिः अस्ति । मुहूर्त्तचिन्तामणिः
 (च) वृष-सिंह-वृश्चिक-कुम्भराशयः भवन्ति । स्थिरराशयः

3. समुचितं युग्ममेलनं कुरुत -

6x1= 6

(क) सूर्यः	आत्मकारकः
(ख) शनिः	दुःखदायक
(ग) पणफरस्थानानि	2,5,8,11
(घ) पातालभावः	चतुर्थः
(ङ) गुरुः	ज्ञानम्
(च) चन्द्रः	मनः

4. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तरं सत्यम् असत्यम् वा इति लिखत - 7x1= 7

- (क) बीजगणितस्य ग्रन्थकर्ता भास्कराचार्यः अस्ति ? सत्यम्
 (ख) क्षययोः योगे युतिः स्यात् ? सत्यम्
 (ग) धनर्णयोः अन्तरमेव योगः भवति ? सत्यम्
 (घ) समद्विघातः घनं भवति ? असत्यम्
 (ङ) आर्यभटेन शून्यस्य आविष्कारः कृतः ? सत्यम्
 (च) कालपुरुषस्य मुखं मीनराशिः भवति ? असत्यम्
 (ज) गुरोः नीचराशिः कर्कः भवति ? असत्यम्

5. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तरम् एकवाक्येन लिखत - 7x1= 7

- (क) चन्द्रस्य उच्चराशिः कः ? वृषः
 (ख) मीनराशेः कः स्वामी ? गुरुः
 (ग) 12 इत्यस्य वर्गः कः ? 144
 (घ) 10 इत्यस्य घनं किम् ? 1000

- (ङ) 225 इत्यस्य वर्गमूलं किम् ? 5
 (च) 343 इत्यस्य घनमूलं किम् ? 7
 (ज) कालपुरुषस्य हृदयं कः राशिः ? कर्कः

6. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि वाक्यद्वयेन लिखत ।

$10 \times 2 = 20$

$7 \times 2 = 14$

- (क) बुधस्य उच्चराशिः नीचराशि च स्वराशिः च लेख्यः ? कन्या, मीनः, मिथुनं, कन्या
 (ख) मकरराशेः कुम्भराशेः कः स्वामी ? शनिः
 (ग) वर्गस्य परिभाषा देया ? कस्याः अपि संख्यायाः परस्परं गुणनं वर्गः भवति ।
 (घ) 2744 इत्यस्य घनमूलं साधयत ? 14
 (ङ) आपोक्लिमभावाः के भवन्ति ? 3-6-9-12 भावाः आपोक्लिमभावाः भवन्ति ।
 (च) सत्त्वस्य ज्ञानस्य च कारकग्रहः कः भवति ? सत्त्वस्य मंगलः, ज्ञानस्य गुरुः ।
 (ज) सूर्यस्य मित्रग्रहाः के भवन्ति ? चन्द्रः मंगलः गुरुः ।

7. अधोलिखितानां लघूत्तरीयप्रश्नानाम् उत्तराणि पंच वाक्येषु लिखत । $6 \times 3 = 18$

- (क) बीजगणितग्रन्थानुसारं शून्यस्य वैशिष्ट्यं लिखत ।
 शून्यं विष्णुस्वरूपवत् भवति । कस्यामपि संख्यायां शून्येन गुणने सति शून्यं भवति भागहारे सति शून्यं भवति । शून्येन भक्तः राशिः खहरः भवति । सः राशिः अनन्तः भवति ।
- (ख) लघुजातकग्रन्थस्य मंगलाचरणस्य भावार्थं लिखत ।
 भगवान् शिवः सूर्यस्य उदयकाले अस्तकाले च सूर्यस्य अंजलिं करोति । स च शिवः स्वयमेव अनेकैः देवैः वन्दितः भूत्वा अपि सूर्यस्य उपासनां करोति अतः भववान् सूर्यः जयति ।
- (ग) रेखागणितस्य विषयस्य वर्णनं कुरुत ।
 रेखागणितं केवलं रेखाद्वारा एव विविधसूत्राणाम् उपपत्तिनां च समाधानं करोति । रेखा द्वारा एव सर्वेषां प्रश्नानां समाधानं भवति ।
- (घ) मेषादि द्वादशराशीनां वर्णाः लेखनीयाः ।
 अरुण-सित-हरित-पाटल-पाण्डु-विचित्र-सितेतर-पिशंग-पिंगल-कर्बुर-बभ्रुक-मलिनाः इति ।

(ङ) ग्रहाणां राजत्वादि-विभागः लेखनीयः ।

सूर्यः राजा, चन्द्रः राजा, मंगलः सेनापति, बुधः राजकुमारः, गुरुः मन्त्री, शुकः मन्त्री, शनिः सेवकः ।

(च) द्वादशभावानां नामानि लिखत ।

लग्नं , धनं , सहजः , बन्धुः , पुत्रः, शत्रुः, पत्नी , मृत्युः , भाग्यं , कर्म , आयः , व्ययः ।

8. अधोलिखितानां दीर्घोत्तरीयप्रश्नानाम् उत्तराणि सप्त वाक्येषु लिखत । $5 \times 4 = 20$

(क) सूर्यचन्द्रयोः स्वरूपं लिखत ।

सूर्यस्य — प्रतापशाली चतुरस्रदेहः श्यामारूपाङ्गः मधुपिंगलदृष्टिः ।

चन्द्रस्य — सुन्दरदेहः बुद्धिमान् . गोलाकारशरीरः

(ख) आर्यभट्टस्य परिचयो देयः ।

सिद्धान्तस्य गणितस्य प्रमुखः आचार्यः । आर्यभट्टः मगधदेशीयः संस्कृतज्ञः ।

आर्यभटीयम् इति ग्रन्थः लिखितः । शून्यस्य आविष्कारकः ।

(ग) सुनफा-अनफा-दुरुधरा-योगानां लक्षणं सफलं लिखत ।

चन्द्रस्य सूर्यं विहाय द्वितीये भावे ग्रहः तदा सुनफा भवति । धनदायकः भवति ।

चन्द्रस्य सूर्यं विहाय द्वादशे भावे ग्रहः तदा अनफा भवति । धनदायकः भवति ।

चन्द्रस्य सूर्यं विहाय द्वितीये द्वादशे भावे च ग्रहः तदा दुरुधरा भवति ।

बहुधनदायकः भवति ।

(घ) बीजगणितानुसारं धनर्णयोः सूत्रं लिखत ।

धनर्णयोरन्तमेव योगः भवति

(ङ) ग्रहाणाम् आत्मादि-विभागः लेखनीयः ।

सूर्यः : आत्मकारकः, चन्द्रः मनःकारकः , मंगलः सत्त्वकारकः , बुधः वाणीकारकः , गुरुः ज्ञानकारकः , शुकः कामकारकः , शनिः दुःखकारकः भवति ।

9. अधोलिखितानां विश्लेषणात्मकप्रश्नानाम् उत्तराणि दश वाक्येषु लिखत ।

$2 \times 5 = 10$

(क) ज्योतिषशास्त्रे सर्वेषां स्कन्धानां परिचयं लिखत ।

$2 \times 8 = 16$

सिद्धान्तः संहिता होरा इति त्रयः सिद्धान्ताः भवन्ति । सिद्धान्तभागे पंचांगगणना भवति । संहिताभागे सामूहिकफलकथनं भवति । होराभागे व्यक्तिगतफलकथनं भवति ।

छात्रस्य लेखनानुसारं मूल्यांकनं कर्तव्यम्

अथवा

अभीष्टवर्गस्य क्षेत्रस्य उपरि वृत्तं विधेयम् ।

छात्रस्य लेखनानुसारं मूल्यांकनं कर्तव्यम्

(ख) सोदाहरणं षड् वर्गाणां परिचयो देयः ।

गृह होरा द्रेष्काण नवांश द्वादशांश त्रिंशांश इति वर्गाः ।

छात्रस्य लेखनानुसारं मूल्यांकनं कर्तव्यम्

अथवा

बीजगणिस्य प्रतिपाद्यविषयाणां वर्णनं कुरुत ।

गणितस्य बीजक्रियायाः वर्णनं बीजगणितं भवति । केवलं अक्षरद्वारा संख्यायाः बोधः भवति ।

छात्रस्य लेखनानुसारं मूल्यांकनं कर्तव्यम्
